

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriye dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

GEÇ GELİŞEN EKONOMİLERDE TEKNOLOJİ KONUSU¹

İzzettin Önder, Emekli Öğretim Üyesi
Aynur Uçkaç, Adnan Menderes Ün. Yrd. Doç. Dr.

Giriş ve Gerekçe

Bu yazıda, teknoloji konusunun kalkınma ekonomisi bağlamında tarihsel süreçte ele alınış biçimi üzerinde kısa bir gezinti yapılacaktır. Böyle bir konuya ilk ağızda verilebilecek yanıt, geç gelişen ekonomilerin günümüzde içinde buldukları “*debelenme açmazı*”dır. Geç gelişen ekonomilerin bugünkü koşullarda içinde bulunduğu en önemli sorun küreselleşen ekonomik koşullarda iç ve dış dengelerin eşanlı olarak sağlanmasındaki güçlük ve günümüzün sanayi ve teknoloji hâkimiyetinde giderek gelişmiş merkezler tarafından yutulma tehlikesidir. Birinci sanayi döneminin hâkim dokusu olan “*tarım-sanayi ilişkisi*”nde olduğu kadar, sanayi ötesi dönemde hâkim olan “*ileri sanayi – birinci sanayi ilişkisi*”nde de görece olarak gelişmiş sanayileşmiş ve birinci sanayi aşamasını geçmiş ekonomiler dış denge açısından gelişmekte olan ekonomileri baskı altına almış ve almaktadır. Diğer taraftan, sorunun çözümü açısından iç denge bağlamında ise, teknoloji karşısında istihdam ikilemi gelişmekte olan ekonomilerde politika seçişinde büyük zorluk ortaya koymuş ve koymaktadır. Bu boyutları ve ortaya koyduğu sorunlarla teknoloji meselesi; küreselleşme sürecinde salt ileri ekonomilerin birbirleri arasındaki rekabette öne çıkmamakta, hem gelişmekte olan ekonomilerin gelişmiş ekonomilerle dikey ilişkilerde hem de yatay olarak gelişmekte olan ekonomiler arasındaki rekabet boyutu ile üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmış bulunmaktadır.

Bu gerekçeler çerçevesinde tartışmalarımızın odağını az gelişmişlik ya da genel olarak gelişme sorunları değil, günümüz koşullarında az gelişmiş olan ekonomilerde teknoloji sorunun irdelenmesi oluşturmaktadır. Ekonomik gelişme bir süreç olarak ele alındığında, üretimin gerçekleştirilmesinden verimliliğin artırılmasına dek tüm alanlarda teknoloji gündeme geldiğine göre, bizzat geç gelişme konusunun tartışılmasında da teknoloji en üst sıraya oturmaktadır. Dolayısıyla geç gelişmenin anlaşılması, geçmiş süreçlerde teknolojinin sisteme dâhil edilme ya da edilememe koşullarının anlaşılmasını gerektirmektedir.

Ekonomik kalkınmanın çeşitli aşamalarında ve farklı coğrafi bölgelerde teknoloji konusuna yaklaşımların iktisat yazımında izlenmesi, kapitalist bakış açısından zaman içinde

---

¹ Tartışmalardan sonra geliştirilecek ilk kopya.

kalkınma konusunun nasıl irdelendiğinin ya da emperyalist dünyanın çevre ekonomilerini ne yönde eğitmeye çalıştıklarının göstergesi olması bakımından önemli ve öğreticidir. Geç gelişen ekonomilerin içinde sürüklendikleri koşulların sergilenmesi yanında, bu koşulların emperyalist güçler tarafından nasıl kavramsallaştırıldığına açığa çıkarılması bağlamında iktisadi kalkınma yazımında kısa bir tarihsel gezinti yapmak, sadece zihniyetlerin anlaşılması açısından değil, günümüzün anlaşılması açısından da önemli görülmektedir. Bu itibarla, raporun bir bölümünü başat kalkınma teorilerinin teknoloji-kalkınma ilişkisine bakışına tahsis edeceğiz.

Tarihsel sürecin uç halkasını günümüz koşulları ve günümüzde geç kapitalistleşen ekonomilerin teknolojiye giriş sorunları oluşturmaktadır. Günümüzde geç kapitalistleşen ekonomilerde karşımıza çıkan yaşamsal önemi haiz teknoloji konusunda birbiri ile ilintili iki konu iç içedir. Bunlardan birincisi, bugün niçin böyle bir konunun tartışmaya açıldığıdır. Başka bir deyişle, ekonomik kalkınmaya bir süreç olarak yaklaşım yapıldığında, teknolojinin, sürecin doğal bileşeni olarak devreye gireceği kabulü yapılabilir mi yoksa ileri hamle yapabilmek için sürece müdahale kaçınılmaz mıdır? İkinci mesele ise, eğer günümüzde muacceliyet kazanmış olan bu sorun kendi akışına bırakılmayıp, iradî müdahaleyi gerektiriyorsa, izlenmesi gereken politikaların neler olduğunun saptanması ile ilgilidir. Birinci konu tarihsel önemi haiz olmakla beraber, ikinci konuda yolumuzun belirlenmesi açısından önemlidir.

Günümüzde geç kapitalistleşen ya da en küreselleşme akımının moda ifadesi ile gelişen piyasalar dünyasına Batılıların ilgisi çok öncelere götürülebilir olmakla beraber, teorik olarak kalkınma ekonomisi üzerinde yoğunlaşma İkinci Paylaşım Savaşı sonrası dönemde görülür. Nitekim hem Dünya Bankası'nın bizzat yaptığı ve yayınladığı ülke araştırmaları hem de Banka'nın destek ve teşvikleri ile kalkınma ve kalkınmakta olan ekonomilerin sanayileşme konularında iktisat yazımına dökülen akademik çalışmaları 1950'li yıllarda yoğunlaşmıştır. *

---

* Kalkınma alanında yapılmış temel çalışmalardan birkaçının tarihi bu durumu açıklamaya yeter: Rosenstein-Rodan 1943; Nurkse 1952; Baran 1952; Wallich 1952; Rao 1952; Singer 1952; Viner 1953; Clark 1953; Scitovsky 1954; Myint 1954; Meier 1954; Kuznetz 1954; Lewis 1954; Fleming 1955; Bronfenbrenner 1955; Eckaus 1955; Chanery 1955; Rostow 1956. Kalkınma konusunda yazılmış orijinal ya da derleme temel eserlerin tarihleri de aynı döneme denk düşmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, Baumol 1951; Meier & Baldwin 1957; Sweezy 1942; Kindleberger 1958; Higgins 1959; Agarwala & Singh 1958. Dünya Bankası (resmi adıyla, Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası / International Bank for Reconstruction and Development/ IBRD) John Hopkins University Press (John Hopkins Üniversitesi Basımevi) aracılığı ile 1950'li yıllarda çeşitli ülkelerle ilgili kalkınma sorunlarını konu edinen çok sayıda yayın yapmıştır. Banka'nın Türkiye raporu da *The Economy of Turkey* adı ile 1951 yılında yayınlanmıştır.

Batılıların gerek kurumsal olarak gerek akademik olarak gelişmekte olan ekonomilerle ilgilenmelerinin söz konusu dönemde yoğunlaşması rastlantısal olmayıp, Savaş sonrasında yeryüzünü artarak kaplayan kızıl hâkimiyeti karşısında geri ekonomileri kapitalist blokta tutma gayretleri ile ilintilidir.

Geçmiş Dönem Kalkınma ve Sanayileşme Teorilerinde Hızlı Bir Gezinti

Günümüzde geç kapitalistleşen ekonomiler olarak anılan büyük bir coğrafya ile kapitalist dünyanın yakın ilgisi, yukarıda da ifade edildiği üzere esas olarak İkinci Paylaşım Savaşı sonrasına rastlamakla beraber, genel yaklaşımı üç aşamalı olarak ele almak olasıdır. İkinci Paylaşım Savaşı'na dek olan süreyi kapsayan birinci aşamada “*geri kalmış ekonomiler*” olarak anılan alanlarla çok genel ve esnek bir ilgi ile karşılaşyoruz. Daha çok merkantilist zihniyetin izlerini taşıyan bu döneme özgü görüşlerin dış ticarete yönelik olduğunu görüyoruz. Mill ve Malthus gibi düşünürler tarafından ifade edilen görüşlerde, dış ticaret ilişkilerinin geri kalmış ekonomilerden çok merkez ekonomilerin çıkarına olabileceği ifade edilmiştir. (Higgins, 1959; 345) Mill giderek gerileme eğilimine giren sermaye için çıkış yolunun sermaye ihracı olduğunu, yani sermayenin düşük getirili alanlardan yüksek getirili alanlara kaymasının çözüm olabileceğini ileri sürmüştür. (Mill, 1848/1970; 109–110) İkinci Paylaşım Savaşı ertesinde yerkürenin büyük bölümünün kızıla boyanmasından ürken emperyalist blok, ekonomik geri ekonomileri “*kalkınmakta olan ekonomiler*” olarak adlandırarak, bu alanların komünizm etkisinden uzaklaştırılması amacıyla büyük bir atılıma girişmiş ve, yukarıdaki dipnotta da belirtildiği üzere, konunun akademik alanda işlenmesi kanallarını açmıştır. Bu bölümde İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında Batı dünyasının hararetle sarıldığı “*kalkınmakta olan ekonomi*” konusuna yönelik temel yaklaşımları genel hatları ile ele alacağız.

Günümüzün geç kapitalistleşen ekonomilerinin geçmişteki süreçlerinin teorik görüşlere yansımalarını genellikle kırsal dokunun sanayileşme ve ekonomik kalkınma yönelik dönüşüm konuları üzerindeki tartışmalarda görmekteyiz. Fakir kırsal alanlardaki atıl nüfusun kalkınma motoru olarak dürtülenmesi ve sanayi hamlesine yöneltilmesi yaklaşımları Stalin'in Sovyetler'deki sanayileşme hamlesinden de ilham almıştır. Böylece, yoksul kırsal alanların varsıl sanayi alanlarına dönüştürülmesi kalkınmanın motoru olarak görülmüştür. Avrupa'nın farklı bölgelerinde farklı gelişmişlik düzeyinin görülmesi karşısında, Rosenstein-Rodan'ın “*gizli işsizlik*” olarak tanımladığı kesimin gelirinin yükseltilmesi yoluyla bu sorunun

çözülebileceği görüşü benimsenmiştir. Rodan'a göre, aşırı kırsal nüfusun bir şekilde sanayi kesimine yönlendirilmesi gelir dağılımını düzeltebilir. Rosenstein-Rodan bunun yolunu ya sermayeyi emeğe götürme ya da emeği sermaye ile birleştirme, yani sanayiye yönlendirme olarak belirlemiştir. Rosenstein-Rodan birincisini sanayileşme, ikincisini ise göç olarak nitelendirmektedir. (Rosenstein-Rodan, 1943/1965; 245) Rosenstein-Rodan'ın kapitalist dünyanın geri bölgelerinin sanayileştirilmesindeki amacı, kırsal alanda verimliliğin yükseltilerek dünya ekonomisinde makul dengenin sağlanmasıdır. (Rosenstein-Rodan, 1943/1965; 254) Geri bölgelerin sanayileşme aşamasında geniş alanı kavramı çerçevesinde hareket edilmesi gerektiği savı hâkimdir. Bu sava göre, sanayileşme ile yükselecek istihdamın oluşturacağı talebin yöneleceği ürünlerin üretileceği emek- yoğun üretim alanlarına da yaygın yatırım yapılarak, yükselen istihdamın oluşturacağı talep fazlasını karşılayabilecek arz yaratılabilir. Sanayi yatırımında çeşitlilik yaratılarak gerçekleştirilmesi önerilen bu görüşün ileri sanayi dallarına yatırımı zımnen dışladığı açıktır. Rosenstein-Rodan zaten gelişmekte olan yöreler için böyle bir amaç gütmemektedir: *“Emeğin uluslararası dağılımı açısından, emek yoğun alanlarda emek kullanan basit sanayi alanlarına yatırım yapılmalıdır. Dünya ekonomisinin gelişmesi bakımından, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve İsviçre tüm geri bölgelerin ileri sanayi ürünü gereksinimini karşılayabilir.”* (Rosenstein-Rodan, 1943/1965; 247) Rosenstein-Rodan'a göre, sanayileşme önündeki üç önemli dışsallık faktörü geri bölgelerin sanayileşmesinde ciddi engel oluştururlar. Söz konusu engelleyici etmenler şunlardır: sabit sermaye yatırımları maliyeti bölünmezliği; talep bölünmezliği ve, tasarruf arzı bölünmezliğidir. Rodan'a göre her üç dışsallığın aşılmasında da devlet temel aracı olmalı ve maliyet ve riskleri paylaşıcı öge olarak devreye girmelidir. (Higgins, 1959; 385–387) Gerek alt-yapı harcamalarının ilk anda atıl kapasite oluşturması, gerek yeni ürünlere piyasanın nasıl tepki vereceği konusunun riskli olması, gerekse tasarruf sahiplerinin yatırım yaparken sadece özel yararları dikkate alıp, sosyal yararları dışlamaları sonucunda yatırım düzeyinin optimal altında kalmasının önlenmesinde devlete önemli görevler düşer.

Kırsal alanda nüfus fazlasının avantajını kullanarak, emek arzı elastikliğinin sonsuz olduğu tezi üzerine sanayileşme hamlesini oturtmaya çalışan diğer bir teorisyen de, raporları ve yazıları ile Birleşmiş Milletlere esin kaynağı oluşturmuş olan W Arthur Lewis'dir. Lewis 1954 yılında yayınlamış olduğu makalesi (Lewis, 1954) ve 1955 yıllarında yayınlamış olduğu kitabı (Lewis, 1955) ile yaptığı yaklaşımlar kırsal alandaki aşırı nüfus birikimi koşulu altında sanayileşme ve ekonomik kalkınmanın nasıl sağlanacağı görüşlerini sergilemiştir. Lewis modelinde kırsal aşırı nüfusun sanayileşmede etkili kullanılabilmesinin gerekli koşulları

olarak şöyle belirtilmiştir: Sanayi kesiminde ücretlerin kırsal alandaki verimliliğin bir miktar üzerinde olması; sanayi alanına yapılacak yatırımların nüfus artış hızını geçmemesi ve, emeğe nitelik kazandırıcı eğitim faaliyetlerin maliyetinin zaman içinde sabit tutulması. Böylece, kırsal alandaki nüfus fazlası bir yandan kentsel alanlarda aşırı ücret artışını engellemiş, diğer yandan da sanayi alanında istihdam edilen emeğin beslenmesinin maliyeti düşük tutulmuş olur. Bu görüşün en önemli varsayımı geri ekonomilerde sanayi yatırımı yapıyor olmasıdır. Ancak sanayi yatırımları yapılmasında devletin öncü rol oynaması gerektiği Lewis modelinde de kapsanmıştır. (Toye, 2003; 23–25)

Lewis modeli ekonomik kalkınma ve sanayileşme tartışmalarında önemli yer tutmuş olmakla beraber, gerek modelin varsayımlarına gerekse bazı çıkarsamalarına önemli itirazlar geliştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi, Kuznetz'in geliştirdiği, sanayileşme ile kentsel alandaki gelir dağılımının zamanla bozulması, önceleri büyük bir gelir dağılımı bozulmasına karşın zamanla ücretlerin yükselmesi ile gelir dağılım trendinin U-şeklinde bir gelişme göstermesidir. Gelir dağılımının U-şeklinde gelişmesi, önceleri sanayi yatırımlarını teşvik ediyor olmakla beraber, daha sonraları ücretlerin yükselmesine bağlı olarak yatırımların getirisinin gerilemesine ve yatırım teşviklerinin azalmasına neden olur. (Toye, 2003; 24) Bunun yanında, Lewis'in sanayi yatırımı için kabul etmiş olduğu sabit (sermaye/hâsıla) katsayısı da, yükselen nitelikli sanayi işçi talebine karşı gelebilecek emek arzı sorunu da eleştiri hedefleri oluşturur.

Konumuzun sınırlarında kalmak koşulu ile şunu da ilave etmeden geçmek haksızlık olacağı kanısı ile, Todaro, Haris ve Bauer gibi düşünürlerin sanayileşme kavram ve alanına getirdikleri itirazları da burada belirtmeliyiz. Haris ve Todaro sanayileşmeye koşut olarak kentleşmenin yaratacağı göç ve ortaya çıkacak sosyal sorunlara dikkat çekmiştir. Bu görüşe göre, kırsal ve kentsel alanlardaki ücret farklarına bağlı olarak kırsal nüfus fazlasının denetimsiz olarak kentsel alanlara yığılması öngörülmedik bazı sosyal sorunları gündeme getirebilir. Bauer'in Lewis'in görüşlerine yönelttiği en önemli itiraz ise, neden hep tarım kesimi ekonomik kalkınmada verici sektör olarak görülüyor da, tam tersine tarım kesimi kalkınmanın başlatıcısı olarak ele alınmadığı şeklinde geliştirilmiştir. (Bauer, 1956) Bu konuda kentsel / kırsal ürünler arasındaki iç ticaret haddinin neden kırsal kesim lehine değiştirilemediği gündeme getirilerek tartışma derinleştirilmektedir. Kırsal alanda kalan nüfus daha verimli çalışıp gelirini artırarak, kırsal ürün artış hızı üzerinde bir hızla kırsal ürün tüketerek iç ticaret hadlerini kendi lehlerine çevirebilirler mi sorunu gündemde kalmaktadır.

Kırsal aşırı nüfus ve/veya kırsal üretim konuları ile boğuşan dönemin düşünürleri ağırlıklı olarak geri bölgelerin gelişmiş merkezlerle ticaret ilişkileri üzerinde yoğunlaşırken, ticaret hadlerinin geri bölgeler aleyhine dönmesi konusunda yoğunlaştılar. Dr. Atallah'ın bu alandaki çalışmaları (Higgins, 1959; 358) net bir sonuç oluşturmamakla beraber, dış ticaret hadlerinin genel eğilim olarak geri bölgeler aleyhine olduğunu göstermektedir. Bu konu üzerine eğilen Birleşmiş Milletler, “*Geri Kalmış Ülkelerin Görelî İthalat ve İhracat Fiyatları*” başlıklı bir çalışma yürüterek sorunu irdelemiş ve genel eğilimin geri ekonomiler aleyhine olduğunu saptamıştır. (UN, 1949) 1950 yılında Latin Amerika için oluşturulmuş olan UN Economic Commission for Latin America (Toye, 2003; 23) bu verileri kullanarak Latin Amerika'nın geleceğinin nasıl şekillendirilebileceği üzerinde çalışmıştır. Tüm bu çalışmalarda ağırlık ticaret hadleri üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Latin Amerika üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmış olan Raoul Prebisch de Latin Amerika için oluşturulmuş olan örgütle aynı paralelde fikir oluşturarak, sanayileşme gerektiği fikrini desteklemiştir. Prebisch'e göre sanayi üretiminde verimlilik artışı kırsal ürün üretimindeki verimlilik artışından yüksek olduğundan, ticaret hadlerinin ileri ülkeler aleyhine olması gerekirken, durumun tam ters seyretmesinin nedeni, ileri ülkelerdeki sendikalaşma ve ücret ve kârların baskılanamamasıdır. Diğer bir deyişle, ileri ülkeler örtülü olarak “*arz enflasyonu*” içinde sürüklenmektedir. Bu çaresizliği aşma yönteminin görelî korumacılık ve sanayileşme olduğu ileri sürülmüştür. Ancak Prebisch'in savunduğu korumacılık mutlak olmayıp; ihracat esnasında yaşanan kayıpların, yerli üretimle ithal ürün fiyatları arasındaki farkı aştığında uygulanması uygun görülen, ürünlere göre çeşitlendirilen korumadır. (Toye, 2003; 23. Higgins, 1959; 368)

Geri bölgelerin dış ticaret ilişkilerinde ticaret hadleri yoluyla zarar görmeleri konusuna Birleşmiş Milletler Teşkilatı'ndan Dr. Hans Singer de katılmış ve ticaretin yanında doğrudan yabancı yatırımların da bu tür ekonomilere fazla yarar sağlayamayacağını iddia etmiştir. Singer, *American Economic Review Papers and Proceedings* serisinin 1950 yılı Mayıs sayısında yazdığı makalede şunları söylemektedir: “*Az gelişmiş ekonomilerden ihraç edilen, genellikle yabancı yatırım ürünlerinin, bu ekonomilerin içsel yapılarının bir parçası olmayıp, sadece coğrafi ve fiziksel olarak o bölgede üretilmiş olduğunun kabulü yanlış mı olur? İktisadî anlamda bu ürünler aslında gelişmiş yatırımcı merkez ekonomilerinin bir tür ekonomik ileri mevzilerinin ürünüdür. Ders kitaplarında gördüğümüz yatırımların çarpan etkisi, yatırımların nerede yapıldığı yerde değil, (yatırım gelirlerinin merkeze gitme oranına bağlı olarak) yatırımların nereden geldiği yerde oluşur. Yatırımların ulusal gelire, istihdama,*

sermaye birikimine, teknik birikime ve dışsal ekonomiler oluşumuna katkısı anlamında bir ekonomik analiz bağlamında, gelişmekte olan ekonomilerdeki yabancı yatırımların aslında bizzat gelişmiş merkezlerde yapılmış yatırım olarak ele alınması gerektiğini öneririm” (Singer, 1950; 473) Bu dışüncelerle Singer, geri ekonomilerdeki yabancı yatırımların geri ekonomilere yarar sağlamadığı, tam tersine ciddi maliyet oluşturduğu kanaatine ulaşmıştır. (Singer, 1950; 476)

Batılı dışünürlerin geri bölgelere ilgisi, geri bölge hükümetlerini de harekete geçirmiştir. Makroekonomik araçların geliştirilmesi yanında planlama tekniklerinin de yaygınlaşması geri bölge devletlerini tetiklemiş, çoğu ekonomiler uluslar arası alanda ün yapmış iktisatçılardan reçete almaya yeltenmiş ve uygulamaya koymuştur. 1947–48 yıllarında kurulmuş olan *Havana Konferansı*’nda gelişmekte olan ülke temsilcileri, eşit koşullarda yürütölen karşılıklı ticaret ilişkilerinin geri bölgelere yarar sağlamadığını ileri sürmüşlerdir. (Toye, 2003;28) Bunun üzerine, Prebisch’in dürtöleriyle 1964 yılında *UNCTAD* kurulmuş, kalkınma konusunda yeni programların geliştirilmesine çalışılmıştır. 1970 yılında Uluslararası *Yeni Ekonomik Sistem* görüşü altında uluslararası ticaret ve gelişme stratejileri saptanması gayretleri geliştirilmiş, 1980’lere doğru bir miktar fon dahi oluşturulmuş, fakat beklenen sonuç alınamamıştır. Sanayileşmiş ölkelerin oluşturduğu topluluk olarak OECD’nin kurulmasıyla devletlerin efektif koruma sorunları gündeme getirildi. Bu yöntemle iç ticaret hadlerindeki değişimler ve sanayileşme için fon oluşumu mercek altına alınmaya çalışıldı. OECD formölünde efektif koruma, iç fiyatlarla ölçölen katma değer ile dünya fiyatları ile ölçölen katma değer arasındaki farkın dünya fiyatları ile ölçölen katma değere bölünmesi ile saptanmaktadır. Bu ifadeyi formöl ile belirtmek gerekirse:

$$EK = (VA^D - VA^W) / VA^W$$

Formöldeki sembollerin anlamı şöyle: EK = efektif koruma; VA^D = iç fiyatlarla ölçölen katma değer; VA^W = dünya fiyatlarıyla ölçölen katma değer.

OECD’nin çeşitli ölkeler üzerinde yapmış olduğu çalışmalardan efektif koruma oranlarının çoğu durumda nominal koruma oranlarından çok farklı olduğu görölmektedir. Örneğin, tarım girdilerine vergi uygulanırken bazı ithal ürönlere muafiyet tanınması, tarım kesiminin sanayi aleyhine baskılandığı anlamına gelmektedir. Diğer bazı alanlarda sağlanan yüksek korumalarla eksi katma değer yaratılıyor olabileceği gibi, uluslararası alanda rekabet gücü zayıf olan, istihdam yaratmayan görece geri sanayi kuruluşları desteklenebilmektedir.

Yeni Dönem Kalkınma ve Sanayileşme Teorilerine Bakış

1970'lerden sonra kapitalist merkezlerde giderek yükselen dozda hissedilen kriz belirtileri 1974'de "*arz-yanlı iktisat görüşü*" ne (Gandhi, 1987; 4) dayalı uygulamalara yer verirken, 1980'lerde de daha kapsayıcı bir şekilde Wasington Uzlaşması (Washington Consensus) (<http://www.cid.harvard.edu/cidtrade/issues/washington.html>) kurallarını gündemde birinci sıraya oturttu. Wasington Uzlaşması kurallarının gelişmekte olan ekonomilerin sanayileşme yürüyüşü açısından etkisi, devleti geri plana çekmek, ekonominin işleyişinde piyasa kuralını mutlak hâkim kılmak ve tüm maliyet ve fiyat göstergelerinin serbest piyasaya göre belirlenmesi açılarından önemlidir. Yeni Dünya Düzeni'nde büyük bir nitelme değişimine de uğrayan geç gelişen ekonomilere bu kez "*gelişen piyasalar*" (emerging markets) sıfatı yüklenmiştir.

Bu değişim önümüze üç yol koymaktadır: (1) sanayileşme politikasında ithal ikamesine karşın mukayeseli üstünlük yaklaşımı; (2) ulusal sanayileşme görüşüne karşın yabancı sermaye desteği yaklaşımı; (3) sanayileşme politikalarında uluslararası kurum ve kurullarla sanayileşme görüşüne karşın uluslararası kurumların ekarte edilerek sanayileşme yaklaşımı. Üç yaklaşım hakkında ekonomik yazımda oldukça kaynak bulunmakla beraber, ileri sürülen savların test edilmesinde destek sağlayabilecek ancak az sayıda örnek sayılabilir.

Geçmiş dönem kalkınma teorilerinde önemli yeri olan Rosenstein-Rodan geri ekonomilerin sanayileşmesi gerektiğini ileri sürerken yeni sanayileri kastetmemekte, ileri ülkelerde geliştirilmiş sanayilerin aktarılmasını ima etmektedir. Bu arada bazı ülkeler gelişme aşamalarında sanayi casusluğu yoluna dahi sapsmışlardır. İthal ikameci model de bir kısım geç sanayileşen ekonomiler için önemli bir çıkış yolu olmuştur. Bunların başında Japonya gelmektedir. Japonya'da ithal ikameci modelin başarılı olması Sanayi ve Dış Ticaret Bakanlığı'nın (MITI=Ministry of International Trade and Industry) koruma altında kurulan tüm kuruluşların tabi kıldıkları kural ve denetim etkili olmuştur. MITI ithal ikameci alanında kredi verilen her kuruluşun önüne bir kamu kuruluşu koyarak sıkı rekabet koşulları yaratmıştır. (Allen, 1972; 198–199) Oysa Türkiye'de 1960–1979 döneminde uygulanan ithal ikameci korumacı politikalarda iç rekabet koşulları yaratılmadığı için verimli bir sanayi alt-yapısı kurulamadı ve 1979 yılına büyük borç yükü ile geldik. (Kazgan, 2005; 185–187)

Sanayileşmede korumacı ve ithal ikameci politikalar yerine serbest piyasaya geçerek dünya fiyatları çerçevesinde mukayeseli üstünlük yaklaşımının kabulü, gelişmiş ekonomiler dünyasında bizzat sanayileşmeden vazgeçmek anlamına gelir. Zira geç sanayileşen ekonomiler her aşamada sanayileşmiş ileri ekonomilerin baskısını üzerinde hissederler. Kaldı ki, sanayileşmiş ülkelerin Dünya Bankası, IMF ya da Dünya Ticaret örgütü gibi uluslararası görüntülü kuruluşlar aracılığı ile geç gelişen ekonomilere yönelttiği tavsiyelerin de kendi kalkınma süreçlerinde uyguladıkları yöntem olmadığı iktisat yazımında artık kanıtlanmıştır. (Chang, 2005) Chang'ın kitabına başlık olarak kullandığı “*merdiveni itmek*” kavramı, bilindiği gibi, Frederic List tarafından 1840 yılında yayınladığı *The National System of Political Economy* adlı eserinde ortaya atılmıştır. (nakleden Wade, 2009/2002; 527–528 / Roll, 1953; 227–231) Geç gelişen ekonomiler ne teknoloji düzeyi ile ne de verimlilik açısından gelişmiş ekonomilerle mücadele edebilir. Hal böyle olunca, gelişmenin belirli aşamasına dek sanayi yapılarını korumanın gerekliliği açıktır. Ancak, koruma mutlak olmayıp, selektif yapılabilir. Korumanın ikinci yönü de koruma selektif yapılırken, dış dünya ile eşit düzeye gelmiş alanlarda ihracata yönelinerek ekonominin rekabet gücünün korunmasına ve yükseltilmesine çalışılabileceği gibi, aynı zamanda da döviz geliri sağlanmış olur.

Ulusal kalkınma görüşü karşısında doğrudan yabancı sermayeden yararlanarak, hem teknoloji hem de işsizlik ve cari açık sorunlarının çözülmesine çalışılması konusuna gelince, tartışmamızın bu bölümünde yukarıda ufak bir pasajını vermiş olduğum Singer'in görüşleri yanında “*içsel bütünleşme*” görüşünü ortaya atan Wade'i hatırlamamız gerekiyor. Singer'e göre, yukarıda görmüş olduğumuz gibi, bir yatırımın oluşturacağı çarpan etkisi yatırımın yapıldığı yerde değil, sermaye ihraç eden ekonomilerde gerçekleşir. Singer'i de kısaca özetlemek gerekirse, bir ülkede sanayi yatırımı yapılmasını iki şekilde test edebiliriz. Birincisi yaratılan katma değer büyük kısmının yatırımın yapıldığı ülke ekonomisinde kalmasıdır. İkincisi ise, dış yatırımın içte sanayi ağına dahil olması ve istihdama katkı yapması, kısacası ekonomik işleyişin içinde organik olarak yer almasıdır.

Wade'e göre ise, bir ekonomide yapılan dış yatırımın o ekonomi ile içsel bütünleşme içine girmesi, üretimin diğer üretim alanları ile bütünleşircesine, iç içe girmesi gerekir. (Wade, 2009/2002; 533–534) Kısacası, doğrudan yabancı yatırımların ülkenin sanayileşmesine hizmet etmesi, yaratılan katma değer büyük bölümünün ulusal gelire girmesi ile olanaklıdır. Wade'e göre, “*..daha fazla dışsal bütünleşmenin daha fazla içsel*

bütünleşmeye kendiliğinden yol açmayacağını; aksine, içsel bütünleşmeyi aşındırabileceğinin farkına varılmasıdır. İçsel bütünleşme konuları, batılı kalkınma kuruluşları tarafından resmen ve açıkça belirtildiği gibi, kalkınma gündeminden büyük ölçüde çıkarılmıştır. Ve DTÖ anlaşmaları, kalkınma stratejisinin içsel ve dışsal bütünleşme arasındaki sinerjileri ele geçirmesini geçmişte olduğundan çok daha fazla zorlaştırmaktadır.” (Wade, 2009/2002; 533)

Fordist üretim sürecinde üretim zincirinde salt bir vida sıkma görevi gören bir emekçi tüm üretime ne denli yabancılaşıyor ve üretime hâkim olamıyorsa, buna analogik olarak, üretim zincirinin uluslar arasılaşmasında yer alan kalkınmakta olan bir ülke de aynı durumda doğrudan yabancı yatırım ya da sipariş üretimle içsel bütünleşmeyi sağlayamamakta ve tüm sürece o denli yabancılaşmaktadır.

Dış yatırımların amacı açısından meseleye bakacak olursak, Wade’in savlarının geçerli olamayacağını görürüz. Zira dış kaynaklı yatırım yeni ülkeye giderken, çok doğal olarak, gideceği ülkeye katkı yapma arzusunda olmayıp, dünya piyasalarında kendi yerini güçlendirmek, kârını yükseltmek ve rakipleri ile mücadele gücünü artırmaya yönelik hareket etmektedir. İş ve yatırım dünyasında geçerli olan kurallar bunlardır. Hal böyle olunca, yabancı yatırımın bir ülkede etkili olmasının denetimi yatırım alan ekonomi yönetimine düşer. Günümüzde Çin yönetiminde görüldüğü üzere bazı koşullarda dış yatırımın ülke ekonomisine ve sanayine katkı yapacak şekilde denetlenmesi söz konusu olabilmektedir. Çin, IMF kurallarına aykırı olarak, yabancı yatırımların kâr transferine kota koyabildiği gibi, yabancılardan sanayi casusluğu yapmaya da yönelmektedir. Hatta Çin’e ait yazımlarda belirtildiği gibi, yabancı şirketlerde çalışan çoğu Çinli zamanla kendi işletmelerini kurarken, eski firmanın teknolojisini patent haklarına riayet etmeden kendi işletmelerine aktarabilmektedirler. (Vogel, 2011; 209–210) Buna karşın, Türkiye’deki yabancı sermayenin yatırım alanlarına baktığımızda, çoğunun hazır kuruluşları ve bazı kamu kuruluşlarını aldığı ve/veya finansal kurumlar ya da bankalar gibi teknoloji-yoğun olmayan hizmet alanlarına girdiğini ve kâr transferlerinde bir sorun yaşamadıklarını görmekteyiz.

Özgün sanayi atılımı konusunda bir yandan doğrudan yabancı yatırımların diğer yandan da üniversite-sanayi işbirliği konularının mercek altına alınması kaçınılmazdır. Şöyle ki, sanayi alanında çağımızın vazgeçilmez silahı olan teknoloji pahalı olmanın yanında, hem büyük ulusların kamu ajanlarınca hem de bizzat ileri kapitalist kurumlarca dikkatlice korunmaktadır. Hal böyle olunca, dış yatırımların girdiği ülkeye teknoloji getirmesi Singer’in de açıkça ifade ettiği gibi makul ve olanaklı olmadığı gibi, yatırım alan ülkenin salt kuruluş

yeri olarak kullanılması ile o ülkeye teknoloji de gelmiş sayılmaz. Teknolojinin merkez ekonomilerinde denetlenmesi ise hem doğrudan dış yatırımlar hem de üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde günümüzde oldukça etkili bir şekilde yapılmaktadır. Şöyle ki, sanayi ile işbirliğindeki üniversiteyi proje destekli kredilerle sermaye yönettikçe, üniversiteyi özgün araştırmadan uzaklaştırır, uluslar arası sermaye ile entegre olmuş sanayi yapısının gelişme hattına sokar. Böyle geliştirilen yeni teknoloji uluslar arası teknolojiye rakip olmaktan çok, onun gerisinden gelerek, onu tamamlayıcı işleve sahip olabilir. Bu durumu, aynen üretimde olduğu gibi teknoloji üretiminde de uluslar arası işbölümü olarak nitelemek olasıdır. Ana teknoloji arterlerine sokulmadan bazı alt-teknolojilerin üretim maliyetlerinin geç gelişen ekonomilere aktarılması teknoloji üretim maliyetlerinin minimize edilmesi anlamına gelebilir ve bu politika ileri teknolojiye hâkim olan ileri merkez ekonomiler açısından uygun bir strateji olarak görülebilir. Oysa dünya piyasalarında başat oyuncu olabilmek için teknoloji üretiminde de bağımsız davranmak kaçınılmazdır. Teknolojik atılımlarda bağımsız ulusal kararların alınabilmesi için geri ülkelerde emperyalizme eklenmiş burjuvazinin devlet üzerindeki etkisinin olmaması ya da çok zayıf olması gerekir. Bu durumun tipik örneğini Güney Kore oluşturmaktadır. (Somel, 2004) Ulusal sanayi teknolojisinin geliştirilmesinde Kore ve Tayvan örnekleri özgün sanayi atılım ile doğrudan yabancı sermaye girişi arasındaki ters ilişkiyi göstermesi açısından fevkalade öğreticidir. 1997 yılı itibariyle, geç kapitalistleşen 14 ülke üzerinde yapılmış bir araştırma, yatırımlar içinde dış kaynaklı yatırımların oranının en düşük olduğu iki ülke Tayvan ve Güney Kore olarak saptanmıştır. Oranlar, sırasıyla, % 3 ve % 1,5 olarak hesaplanmıştır. Buna karşın, dış yatırımların ülke yatırımlarına oranının % 25 dolayında olduğu Singapur, % 17 olduğu Meksika, % 10 olduğu Hong Kong Güney Kore ve Tayvan'ın başarısını gösterememişlerdir. (Lall, 2003; 291)

Küreselleşme döneminde geç sanayileşen ekonomilere açılan üçüncü kanal da geç kapitalistleşen ekonomilere yoğun müdahalede bulunan Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kurumların dayattığı kurallar ve hazır reçetelerin nasıl aşılacağı ile ilgilidir. Böyle bir açılımda ilk akılda tutulması gerekenin, söz konusu uluslar arası örgütlerin geç kapitalistleşen ekonomilere dayattıkları reçetelerin kalkınmakta olan ekonomilere değil, kalkınmış ekonomilere yarar sağlayacağıdır. Bu konuda başat iktisat

öğretisi ve yandaşları farklı düşünmekle beraber, bir dizi karşıt iktisatçı ise meseleyi böyle yorumlamaktadır.²

Bu durumda, küreselleşmenin ve onun paralelinde uluslararası kuruluşların geliştirmekte olan ekonomilere dayatmalarını olduğu gibi kabul etmeden, daha özgün kalkınma ve sanayileşme politikalarına geçişte ısrar edilmelidir. Her şeyden önce, özgün kalkınma ve sanayileşme politikalarını oturtabilmek için dış müdahale ve parazitlerden arındırılmış ekonomide planlama yapılıp, politikalar belirlenip uygulanmalıdır. Dış müdahale ve parazitlerin önlenmesi, biri doğrudan dış yatırımların önünün alınması ya da minimum boyuta indirilerek denetlenmesi, diğeri ise spekülâtif fonların giriş çıkışlarının sınırlandırılması ve denetlenmesi ile olanaklıdır. Ülke içinde sermaye ve tasarruf yetersizliğini aşmanın bir yolu olarak McKinnon-Shaw hipotezi ileri sürülüyor olmakla beraber, yapılmış çalışmalar McKinnon-Shaw modeline (Peacock-Shaw, 1971; 144, Shaw, 1967; 374–375) atfedilen sonucun elde edilmediği Feldstein-Horioka yaklaşımı ile ortaya koyulmaktadır. (Hay, 2006; 599). Spekülâtif fonların ani döviz şokları yaratma kapasitesi, reel yatırımlar için daima ciddi tehlike oluşturmaktadır. İç sermaye yetersizliğini aşmak için, doğal olarak, yüksek getiri sağlayacak alanlarda yatırım yapmak üzere dış dünyadan borç alma yoluna gidilebilir.

Oluşturulacak sanayi yapısında ise ileride olumlu sonuç vadeden alanlara yapılarak, yatırımın olgunlaşma aşamasında piyasa sorunu ile karşılaşılmasının önlenmesi gerekir. Bu aşamada ekonomide yeni ve rekabete hazır olmayan alanlara denetimli ve selektif korumacılık uygulanırken, dünya piyasalarına çıkmaya hazır sektörlerde ise dış ticarete açılmalıdır. Yeni sanayiler için içe dönük program uygulanırken, gelişkin sanayi dalları için dışa dönük programlar uygulanabilir.

Özelleştirme ve devletin ekonomiden çekilerek tüm kararların piyasaya terk edilmesi yolundaki IMF ve Dünya Ticaret Örgütü dayatmaları da yaşanan bölgesel dengesizlik, rekabet yetersizliği ya da içte yaratılan katma değerlerin korunması vb gerekçelerle reddedilebilir. Böylesi ret politikası uluslararası arenada nakit bulma zorluğu yaratarak ülkenin borçlanma faizini yükseltebilir. Bu riski önlemenin yolu, benzer konumdaki geliştirmekte olan ekonomilerin bir tür dayanışma içinde IMF ve DTÖ politikalarına karşı çıkışta birliktelik oluşturarak finansal piyasalarda oluşan risk algılamasını yaygınlaştırıp maliyeti kısma çabaları

---

² Uluslararası kurumların kalkınma çabası içindeki ekonomilere verdiği reçetelerin kalkınmaya katkı yapmadığını ileri süren iktisatçılardan birkaçı şunlardır: Chang, Toye, Patnaik, Levitt, Şenses, Stiglitz, Wayenberge, Öniş, Byres, Shafaeddin, Lall, Wade, Byliss, Evans, Boratav, Somel, Türel, Tonak, vs.

oluşturabilir. Politik olarak böyle bir uygulamanın pratik güçlüğü ortada olmakla beraber, propaganda yoluyla politikanın yaygınlaştırılmasına çalışılmasında yarar vardır.

Sonuçlandırıcı Noktalar

Tartışma ve çözümlerimiz sonucunda şu noktaların vurgulanmasının yerinde olacağı düşüncesindeyiz:

— Zaman içinde isimlerinin değiştirilerek, “*geri kalmış ekonomiler*”den, “*kalkınmakta olan ekonomiler*”e, son küreselleşme aşamasında ise “*gelişen piyasalar*” şeklindeki ifadelerle zaman içinde sınıf atlatılan geç kapitalistleşen ekonomilerin geri kalmışlığı salt mutlak bir olgu olmayıp, gelişmiş ekonomilere göre göreceli bir süreçtir.

— Zaman içinde isimleri ve rütbeleri değiştirilen geç kapitalistleşen ekonomilere teorisyenlerin bakışında da inanılmaz bir değişim izlenmektedir. Teorik alanda önceleri samimi olarak geliştirme ve sanayileştirme doğrultusunda fikirler ortaya atılmış, bazı olumsuzluklar samimi olarak tartışılmış, hatta bu yolda öneriler yapılmıştır. Ancak, bir yandan komünist bloğun çökmesi, diğer yandan kapitalist dünyanın derin bir krize sürüklenmesi akademik camiayı da geç kapitalistleşen ekonomileri “atlar” a doğru sürüklemeye yöneltmiştir.

— Kalkınma ve sanayileşme sürecinde devamlı olarak iç ve dış denge açılarından sorunlar hafifletilerek, gelişmiş ekonomilerle görece başat konuma gelmenin yolunun sanayileşme olduğu öteden beri gerek iktisat yazımında gerek ülkeler temelinde uygulanmaya çalışılan politikalarda belirtilmiştir. Zira sanayileşemeyen ve temel ürünler ihracatçısı konumunda kalmaya devam eden ekonomiler bir yandan sistematik olarak dış ticaret hadlerinin olumsuz aleyhte seyretmesi, diğer yandan da fiyat dalgalanmaları ve dış talebin daralma olasılığı karşısında cari dengesizlik sorunu yaşamaya mahkûmdur.

— Sanayileşme pahalı ve girift bir süreçtir; sanayileşme hem maddi hem de beşeri kaynak gerektirir. Dünya nüfusunun % 75’ini oluşturan 4,5 milyar kişilik topluluk tüm mühendislerin sadece % 2’sine sahiptir. Geri bölgeler dünyada genel araştırma ve geliştirme harcamalarının ancak % 2’sine sahiptirler ve üretilen yazılım hizmetlerinin ancak % 3’ü bu bölgelerde üretilir. (Rivero, 2003; 95)

— Kalkınma Ekonomisi alanındaki düşünürlerin bir bölümü sürecin kendi iç dinamikleri ile devindiğini ve kendi yolunda ilerlediğini ileri sürmüşlerdir. Bunların başında Darwin ve Darvinci görüşleri sosyal alana uygulayan Herbert Spencer gelmektedir. Darvinci görüşler uyum mantığına dayandığından, sanayinin gelişme çizgisine uyum sağlayamayanın tarih sahnesinden silineceği kabul edilir. Kuznetz’in “*dinazor etkisi*” adını verdiği bu gelişme

sanayi ilerlemede geriye gidiş olamayacağı, ancak ileriye gidiş hızının önemli olduğu vurgulanır. (Bresson, 1987; 155–156) Böylesi yaklaşımda diğer bir örnek de Rostow'dur. Rostow'un, take-off öncesi hazırlık dönemi, take-off aşaması ve gelişmişlik aşaması olarak verdiği üç aşamalı kalkınma şemasında iktisatçıların ilgisini daha çok take-off aşaması çekmiştir. (Rostow, 1952)

— Kalkınma süreci konusunda kafa yoran diğer grup düşünürler ise, kalkınma sürecinin motor gücü olan sanayileşmeyi gündemlerine almış; Lewis gibi kimileri kırsal alandaki aşırı nüfusun sermaye alanına aktararak sanayileşmenin sağlanmasını ileri sürmüş; Rosenstein-Rodan gibi diğerleri de “gizli işsizliği” yaygın yatırımlarla sanayi alanına çekilmesini önermiş; Kuznes gibi kimileri bu tür sanayileşmenin U-açılımlı gelir dağılımı bozukluğu oluşturacağı görüşü ile açıklamalara itiraz geliştirmiş; Myrdal gibi daha uçtaki görüşlerde de kutuplaşma etkisi telaffuz edilmiştir.

— Yeni sanayileşen ekonomilerin korumacılığı öne çıkarmalarının verimlilik ilkesi ile çatışacağı, buna karşın Japonya modelinde olduğu gibi korumacılık yanında iç rekabetin yükseltilerek verim sorununun çözülebileceği, hatta dışa açılabilir sektörlerde dış ticarete yönelim önerileri geliştirilmiş ve uygulamalara gidilmiştir.

— Ekonomik kalkınma aşamasında sanayileşme görüşlerinde de Güney Kore ve Tayvan modellerinden esinlenen planlamacı ve ulusal kalkınma modellerine yönelişler görüldüğü gibi, Kızıl dönem sonrası Çin-IMF ilişkilerinde görüldüğü üzere, görece serbest açılımcı modellerine de yer verilmektedir.³

— Geç kapitalistleşen ekonomiler, bizzat tanımın da işaret ettiği üzere, henüz tam olarak kapitalistleşmemiş ve bölgesel dengesizlik sorunlarını aşmamış ve kırsal gelenek ve davranış kalıplarını tam olarak yırtmamışlardır. Bu durum siyaset ağalarının yırtmak istemediği davranış kalıbı olarak, fasit daire şeklinde devam ederken, sanayileşme dürtüleri ciddi olarak tahrip edilir.

— Geç kapitalistleşen ekonomilerde oluşmuş yarı burjuvazi ise, gelişmiş merkez ekonomiler sermayesi ile taşeron ilişkisi içinde ve kısmen korumacı politikalar havuzunda ciddi servet yapma olanağına kavuşmuş olduğu durumda, ne hükümetleri ciddi ulusal strateji belirleme ve plan yapma konusunda dürter, ne de ikinci sınıf sanayileşme çizgisinde batı sermayesi takipçiliğinden uzaklaşır.

— Geç kapitalistleşen ekonomilerde neo-liberal politikalar çerçevesinde üniversite-sanayi işbirliği üniversiteleri de özgün araştırma faaliyetlerinden uzak tutulmaktadır. Nitekim

---

³ Mao dönemi sonrası Çin modelinin Batı kurum ve modeline zig-zaglı açılım örneği için bkz.: Vogel, özellikle 16. Bölüm.

genel olarak geç kapitalistleşen ülkelerde AR-GE harcamalarının ulusal gelirler içindeki oranları genellikle binde ile ifade edilir düzeylerdedir. Bu tür ülkelerde okuma-yazma oranı ve teknik eleman üretme kapasitesi çok düşüktür.

— Burjuvazinin ekonomik ve toplumsal kalkınmayı hızlandırdığı hatta demokratikleşmeye hizmet ettiği tezini gelir-geçer bir sav olarak tüm ekonomiler için düşünmek doğru değildir. Geç kapitalistleşen ekonomilerde burjuvazi ileri merkezler burjuvazisinin ve sermaye gücünün etkisinde palazlandığı için ulusal teknolojik atılım ve yeniliklere ileri ülke burjuvazileri kadar istekli olmayabilir. Nitekim Veblen görüşünde de teknolojik atılımların teknokratların bilgi, beceri ya da dürtülerinden çok, sermayedarların kazanç hırsı ile şekillenip, ilerlediği ileri sürülmektedir.

Kaynaklar

- Allen, G.C. (1972): *A Short Economic History of Modern Japan:1867–1937*, George Allen and Unwin Ltd, Londra.
- Bresson, Chris De (1987): *Understanding Technological Change*, Black Rose Boks, New York.
- Chang, H.J. (2005): *Kicking Away the Ladder*, Anthem Press, Londra.
- Gandhi, V.P. (1987): “Relevance of Supply-Side Tax Policy to Developing Countries” *Supply-Side Tax Policy* (V.P.Gandhi, ed.), International Monetary Fund, Washington, D.C.
- Hay, C. (2006): “Globalization and Public Policy”, *The Oxford Handbook of Public Policy*, (M.Moran, M.Rein, R.E.Goodin, eds), Oxford University Press, Oxford.
- Higgins, B. (1959): *Economic Development*, Constable and Company Limited, Londra.
- Kazgan, G. (2005) : *Türkiye Ekonomisinde Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lall, S. (2003): “Technology and Industrial Development in an Era of Globalization”, *Rethinking Development Economics*, (Chang, ed.), Anthem Press, Londra.
- Lewis, W.A. (1954): “Economic Development with Unlimited Supply of Labor” The Manchester School, May, 1954. Makale şu kitapta da

- yayınlanmıştır: *The Economics of Underdevelopment* (A.N.Agarwala and S.P.Singh, eds.), A Galaxy Book, Oxford University Press., s. 400-449.
- Lewis, W:A. (1955): *The Theory of Economic Growth*, George Allen and Unwin Ltd., Londra.
  - Mill, J.S. (1848/1970): *Principles of Political Economy*, Penguin Boks, Middlesex, İngiltere.
  - Myrdal, G. (1957): *Economic Theory and Under-Developed Regions*, Gerald Duckworth & Co., Ltd., Londra.
  - Peacock, Alan & G.K. Shaw, (1971): *The Economic Theory of Fiscal Policy*, George Allen and Unwin Ltd., Londra.
  - Rivero, O. De (2003): *Kalkınma Efsanesi*, Çitlembik, İstanbul.
  - Roll, Eric (1953): *A History of Economic Thought*, Shenval Press Ltd., Londra.
  - Rosenstein-Rodan, P.N. (1943/1965): “Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe”, *The Economics of Underdevelopment* (Agarwala and Singh, eds.) A Galaxy Book, New York.
  - Rostow, W.W. (1952): *The Process of Economic Growth*, W.W.Norton & Co., New York.
  - Shaw, G.K. (1967): “European Economic Integration and Stabilization Policy”, *Fiscal Harmonization in Common Markets* (C. Shoup ed.), Columbia University Press, New York.
  - Singer, H. (1950): “The Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries”, *American Economic Review Papers and Proceedings*.
  - Somel, Cem (2004): “Bağımsızlık Kuramı ve Güney Kore Deneyimi”, *Küreselleşme* içinde, s.69–114, (A. Tonak, ed.), İmge, Ankara.
  - Toyne, J. (2003): “Changing Perspectives in Development Economics”, *Rethinking Development Economics*, (Chang, ed.) Anthem Press, Londra.
  - United Nations Department of Economic Affairs (1949): “Relative Prices of Exports and Imports of Under-Developed Countries” New York.
  - Vogel, E.F. (2011): *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, The Belknap Press of Harvard University Press, Londra.
  - <http://www.cid.harvard.edu/cidtrade/issues/washington.html>